Archetype

Πέντε χρόνια χωρίς "Θέματα"

Πάνος Δραγώνας - 21/05/2018

Ο Ορέστης Δουμάνης άφησε πίσω του ένα τεράστιο έργο, δίχως προηγούμενο και πιθανότατα δίχως δυνατότητα επανάληψης. Το έργο αυτό επικεντρώνεται στην έκδοση 91 τόμων των *Αρχιτεκτονικών Θεμάτων* και των *Θεμάτων Χώρου + Τεχνών* επί 47 συνεχή έτη (1967-2013). Το μεγαλύτερο μέρος των μονογραφικών αφιερωμάτων των *Θεμάτων* υπογράφεται από τους συμβούλους και συνεργάτες του περιοδικού. Ο ίδιος ο Δουμάνης δεν δημοσίευσε παρά ελάχιστα κείμενα ενώ μίλησε μόλις μία φορά δημόσια. [1] Ο καταγεγραμμένος λόγος του υπήρξε περιορισμένος και ιδιαίτερα λακωνικός. Ο ίδιος όμως είχε έναν ιδιαίτερο τρόπο να κινεί τα νήματα και να ενεργοποιεί συνεργασίες. Συνήθως αυτές ξεκινούσαν με ένα αιφνιδιαστικό τηλεφώνημα στο οποίο πρότεινε μια ιδέα για ένα πιθανό αφιέρωμα. Ακολουθούσαν διεξοδικές συζητήσεις στο ημιυπόγειο της Κλεομένους για τον τελικό προσδιορισμό του περιεχομένου. Άκουγε πάντα πολύ προσεκτικά τους συνομιλητές του και είχε έναν ιδιαίτερο τρόπο να δημιουργεί σχέσεις εμπιστοσύνης, μεγάλη ικανότητα να αφομοιώνει νέες ιδέες και, ίσως το κυριότερο, τεράστια επιμονή και προσήλωση στην υλοποίηση των στόχων. Από τη στιγμή που είχε τεθεί ένας στόχος, ήταν πλέον αδύνατο να ξεφύγει κανείς από τα εξαιρετικά αυστηρά χρονοδιαγράμματα του Δουμάνη. Συχνά οι συζητήσεις στην Κλεομένους διακόπτονταν από τηλεφωνήματα που έφερναν νέα για οτιδήποτε ενδιαφέρον μπορεί να συνέβαινε στον χώρο της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Παρακολουθούσε όλα όσα αφορούσαν τις αρχιτεκτονικές εκδόσεις, τις εκθέσεις, τις σχολές, την επαγγελματική πρακτική, έως και τα εικαστικά. Χαιρόταν με οποιοδήποτε καλό νέο, όπως την προβολή της ελληνικής αρχιτεκτονικής στον διεθνή χώρο, και αγανακτούσε με τις συνήθεις παθογένειες και δυσλειτουργίες των δημόσιων φορέων.

Η παρουσία του Δουμάνη υπήρξε καθοριστική σε πολλές στιγμές της ελληνικής αρχιτεκτονικής. Παρ' ότι

απέφευγε την προβολή, είχε εξαιρετικά ενεργό συμμετοχή στον δημόσιο βίο και δεν δίσταζε να παρεμβαίνει όπου και όποτε έκρινε σκόπιμο. Παρέμεινε προσηλωμένος μέχρι το τέλος της διαδρομής του σε ένα προσεκτικά επεξεργασμένο σχέδιο, το οποίο επικεντρωνόταν στον προσδιορισμό της ταυτότητας της μεταπολεμικής ελληνικής αρχιτεκτονικής και τη λειτουργία των θεσμών δημοσιοποίησης του αρχιτεκτονικού έργου. Ο Δουμάνης πίστευε στην εξέλιξη και την πρόοδο και ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για το έργο των νέων δημιουργών. Αυτό είναι φανερό ήδη από το 1964 και τη δημοσίευση του ριζοσπαστικού κειμένου "Εισαγωγή στη μεταπολεμική ελληνική αρχιτεκτονική," το οποίο αναφερόταν στην "παρουσία μερικών νέων και ακόμη λιγώτερων απ' τους παλαιότερους, που συμβαδίζοντας με τα παγκόσμια ρεύματα, προσπαθούν να επιβάλουν τις αρχές της σύγχρονης αρχιτεκτονικής που ειδικά χαρακτηρίζει ένα πνεύμα απλότητος και λιτότητος." [2] Το "εισαγωγικό" κείμενο του '64 αναφερόταν σε νέους αρχιτέκτονες όπως οι Τ.Χ. Ζενέτος, Θ. Παπαγιάννης, Ν. Βαλσαμάκης, Κ. Δεκαβάλλας, Ν. Καλογεράς, τους οποίους στήριξε ενεργά στο ξεκίνημα τους. Το ίδιο ακριβώς ενδιαφέρον για τη νέα αρχιτεκτονική και μια διαφορετική νέα γενιά εξέφρασε και στα μέσα της δεκαετίας του 2000 με την αυτοτελή έκδοση της *Σύγχρονης αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα*. [3] Είναι χαρακτηριστικό το λακωνικό, αλλά εξαιρετικά περιεκτικό σε περιεχόμενο, κείμενο του προλόγου του βιβλίου που αναφερόταν "στην παρουσία μιας νέας αρχιτεκτονικής στην Ελλάδα," στην απαλλαγή "από τη διαμάχη ανάμεσα στην τοπικότητα και τον διεθνισμό" αλλά και τη βαρύτητα της γνώσης του έργου "των παλαιότερων αρχιτεκτόνων." Ο Δουμάνης εκτιμούσε την εξωστρέφεια και τον διεθνή προσανατολισμό των νέων αρχιτεκτόνων των τελευταίων χρόνων. Κυρίως, όμως, εκτιμούσε το μοντέρνο σχεδιαστικό ήθος που διείπε το έργο τους. Το λακωνικό κείμενο του 2005 μπορεί να αναγνωστεί ως η ολοκλήρωση του μαχητικού κειμένου του 1964. Για τον Δουμάνη, η επιστροφή στον "μονόδρομο της μοντέρνας παράδοσης," [4] ήταν σε μεγάλο βαθμό μια δικαίωση του δικού του έργου από τα χρόνια της *Αρχιτεκτονικής*, μια νίκη της αισθητικής ιδεολογίας που ο ίδιος προασπίστηκε "στο πλαίσιο επιδίωξης ενός εκσυγχρονισμού της αρχιτεκτονικής και ως απάντηση στις πιέσεις κάθε είδους τοπικισμού και ακαδημαϊσμού." Όπως δήλωσε άλλωστε με ικανοποίηση το 2007 στη μοναδική δημόσια ομιλία του, όπου καταγράφεται με λεπτομέρεια το σχέδιο του, "αποδείχτηκε ότι το 'μοντερνιστικό΄ αίτημα που είχαμε υιοθετήσει από τη δεκαετία του 1950, ως αίτημα αισθητικού και κοινωνικού εκσυγχρονισμού, ανταποκρίθηκε στις συγκεκριμένες ανάγκες του τόπου. Άλλαζε όψεις αλλά ουσιαστικά επιβίωσε ανέπαφο ως τις μέρες μας." [5]

Η εμμονή στην ακρίβεια και τη σαφήνεια που χαρακτήριζε το εκδοτικό έργο του Δουμάνη βρισκόταν σε απόλυτη συνέπεια με την ιδεολογία του. Για πέντε δεκαετίες μελετούσε διεξοδικά κάθε φωτογραφία και σχέδιο που επρόκειτο να δημοσιεύσει, απολάμβανε τις συζητήσεις για το μέγεθος και τη θέση κάθε εικόνας, αφιέρωνε απεριόριστο χρόνο στην επιμέλεια σύνταξης των κειμένων που δημοσιεύονταν σε πολυτονικό σύστημα, και χαιρόταν με την καρδιά του κάθε νέο τεύχος που έπιανε στα χέρια του: "*Δεν μπορείς να φανταστείς πόσο ωραίο βγήκε*" έλεγε συχνά χαρακτηριστικά. Η εξωστρέφεια, η αίσθηση του μέτρου και η εμμονή στη λεπτομέρεια ως μέσα διεκδίκησης του βέλτιστου αποτελέσματος, συγκρότησαν τα συστατικά στοιχεία του ιδιαίτερου ήθους που χαρακτήρισε τόσο τη διαδρομή του Δουμάνη, όσο και την αρχιτεκτονική που αναδείχθηκε μέσα από τις σελίδες των *Θεμάτων*.

Στα πέντε χρόνια που πέρασαν από το θάνατο του Ορέστη Δουμάνη διαπιστώθηκε το μέγεθος του κενού που άφησε πίσω του. Το κενό αυτό δεν περιορίζεται στην αναστολή έκδοσης των *Αρχιτεκτονικών Θεμάτων*. Τα *Θέματα* είχαν ολοκληρώσει την κύρια αποστολή τους πριν το 2013. Με την ολοκλήρωση της επιμελούς καταγραφής του έργου των βασικών πρωταγωνιστών των προηγούμενων δεκαετιών, τα *Θέματα* είχαν ήδη αρχίσει να χάνουν τον έντονα επιδραστικό ρόλο τους στην ελληνική αρχιτεκτονική κοινότητα. Το γεγονός αυτό δεν οφειλόταν σε κάποια επιμελητική αδυναμία αλλά στις ίδιες τις συνθήκες της εποχής. Η εμφάνιση διαφορετικών μέσων ενημέρωσης, έντυπων και ηλεκτρονικών, εγχώριων και διεθνών, κατακερμάτισε το τοπίο των αρχιτεκτονικών δημοσιεύσεων, όχι μόνο στην Ελλάδα αλλά σε ολόκληρο τον κόσμο. Οι πιο ενδιαφέρουσες πληροφορίες άρχισαν να καταφθάνουν από "κάτω προς τα πάνω" από αρχιτέκτονες-bloggers ή χρήστες των μέσων κοινωνικής δικτύωσης. Η πληροφορία για την αρχιτεκτονική διαδίδεται πλέον σε πραγματικό χρόνο, την ώρα που αυτή συμβαίνει, αφήνοντας περιορισμένες δυνατότητες επίδρασης σε μια "ετήσια επιθεώρηση." Και η πληροφορία αυτή μεταφέρεται πλέον μέσα από ψηφιακά επεξεργασμένες εικόνες χαμηλής ανάλυσης, οι οποίες παραμένουν στην οθόνη του laptop ή του κινητού τηλεφώνου για ελάχιστα μόλις δευτερόλεπτα. Ο Δουμάνης, ο οποίος συνήθιζε να μετρά ο ίδιος με το χαρακτηριστικό μεταλλικό υποδεκάμετρο του τις πρωτότυπες υψηλής ποιότητας φωτογραφικές εκτυπώσεις, προσαρμόστηκε με επιτυχία στην εποχή των ψηφιακών αρχείων. Χάρηκε πολύ με την ανανέωση των *Θεμάτων* το 2003, και συζητούσε ακόμη και για μια νέα ριζική ανανέωση το 2012, σε μικρότερο και πιο οικονομικό σχήμα το οποίο θα

μπορούσε να ανταποκριθεί στις συνθήκες της οικονομικής κρίσης. Τα ανανεωμένα *Θέματα* της τελευταίας δεκαετίας ήταν μια εξαιρετικά ποιοτική αρχιτεκτονική επιθεώρηση, η οποία παρακολούθησε και κατέγραψε από κοντά τις τάσεις της ελληνικής αρχιτεκτονικής πριν την κατάρρευση της οικονομίας. Σε καμία όμως περίπτωση δεν θα μπορούσαν να είναι το ιδιαίτερα επιδραστικό περιοδικό των προηγούμενων δεκαετιών. Η αρχιτεκτονική στην Ελλάδα δεν είχε ανάγκη τα *Θέματα* μετά τον θάνατο του Δουμάνη, και φυσικά δεν τα έχει ανάγκη ούτε και σήμερα.

Το κενό του Ορέστη Δουμάνη γίνεται έντονα αισθητό σήμερα σε μια περίοδο κατά την οποία καταρρέουν οι ήδη δυσλειτουργικοί θεσμοί, παρακμάζει ο υπερτροφικός ακαδημαϊκός χώρος, οξύνεται η εμπορευματοποίηση της υψηλής αρχιτεκτονικής, εξαθλιώνονται οι συνθήκες άσκησης του επαγγέλματος, και βέβαια εντείνεται το φαινόμενο της μετανάστευσης των νεώτερων αρχιτεκτόνων. Το κενό που διαπιστώνεται τα τελευταία πέντε χρόνια δεν αφορά τόσο στην έλλειψη μιας καλά επιμελημένης και τυπωμένης ετήσιας επιθεώρησης, όσο στην απουσία συγκροτημένων μακρόπνοων σχεδίων για το μέλλον όπως αυτό του Δουμάνη. Ο προσδιορισμός των αυριανών «αρχιτεκτονικών θεμάτων» καθίσταται ιδιαίτερα δύσκολος σε μια εποχή η οποία χαρακτηρίζεται από την επιτάχυνση του ιστορικού χρόνου, τους φρενήρεις ρυθμούς, τις συχνές ανατροπές, και τη διαρκή αβεβαιότητα για το αύριο. Το κενό λοιπόν δεν αφορά τόσο στην εξέλιξη της ταυτότητας της ελληνικής αρχιτεκτονικής, όσο στη δυσκολία επαναπροσδιορισμού του μοντέρνου ήθους που υπηρέτησε ο Δουμάνης, ή με άλλα λόγια στην αποκατάσταση της πίστης στη νεωτερικότητα, την πρόοδο και την έρευνα που "θα επιτρέψη την δημιουργία ενός καινούργιου τρόπου ζωής, πιο σωστού, πιο ανθρώπινου". [6]

Πάνος Δραγώνας

Σημειώσεις:

[1] Η μοναδική δημόσια ομιλία του Δουμάνη έγινε κατά την αναγόρευση του σε επίτιμο διδάκτορα του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης τον Απρίλιο 2007. Βλ. Ορέστης Δουμάνης, "'Αρχιτεκτονικά Θέματα'. 40 χρόνια αρχιτεκτονικής και τέχνης στην Ελλάδα" στο Ανδρέας Γιακουμακάτος (Επιμ.), *Το σχήμα του τόπου - 40 χρόνια αρχιτεκτονικά θέματα* (Αθήνα: Libro, 2008), 32-37.
[2] Βλ. Ορέστης Δουμάνης, "Εισαγωγή στην μεταπολεμική ελληνική αρχιτεκτονική", *Αρχιτεκτονική* 48 (1964), 1-11.
[3] Ορέστης Δουμάνης (Επιμ.), *Σύγχρονη αρχιτεκτονική στην Ελλάδα* (Αθήνα: *Αρχιτεκτονικά Θέματα*, 2005), 7.
[4] Πάνος Δραγώνας, "Στον μονόδρομο της μοντέρνας παράδοσης", ό.π., 8-13.
[5] Ορέστης Δουμάνης, "'*Αρχιτεκτονικά Θέματα*'. *40 χρόνια αρχιτεκτονικής και τέχνης στην Ελλάδα*", ό.π., 35.
[6] Δουμάνης, "*Εισαγωγή στην μεταπολεμική ελληνική αρχιτεκτονική*", ό.π., 4.